

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ БІЗНЕС–СЕРЕДОВИЩА МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-2019

Ірина Каліна¹, Наталія Шуляр²

¹Д.е.н., доцент, професор кафедри маркетингу, Навчально-науковий Інститут управління, економіки та бізнесу, ПрАТ «ВНЗ Міжрегіональна Академія управління персоналом», м. Київ, Україна, e-mail: kalinargz@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5662-6967>

²К.е.н., старший викладач, старший викладач кафедри економіки та бізнес-технологій, Національний авіаційний університет, Київ, Україна, e-mail: shulyarnm@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4109-5961>

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE BUSINESS-ENVIRONMENT OF SMALL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE DURING THE PANDEMIC OF COVID-2019

Iryna Kalina¹, Natalia Shulyar²

¹Dr.Sc. (Economics), Ph.D., Associate Professor of Marketing, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine, e-mail: kalinargz@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5662-6967>

²Ph.D. in Economics, Senior Lecturer of the Department of Economics and Entrepreneurship, National Aviation University, Kyiv, Ukraine, e-mail: shulyarnm@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4109-5961>

Анотація. У світі склалася нестандартна ситуаційна криза, за якої підприємства, в тому числі і малі підприємства зазнали значних збитків. Ця ситуаційна криза - пандемія COVID-19, яка потужно вразила не тільки українську економіку, а й світову. За короткий час вона змінила світові стандарти розвитку економіки, порушила макроекономічну стабільність, спричинила небезпеку для життя і здоров'я населенню планети. Значна кількість малих підприємств потерпіли найбільше, так як вони менш пристосовані до зовнішніх змін та мають незначні ресурсні забезпечення, тобто більш уразливі, а їх резервний капітал, який можна було б спрямувати на зменшення негативних наслідків, спричинених пандемією, здебільшого відсутній узагалі. Малі підприємства є фундаментом економіки будь-якої країни, і з впливом COVID-19 на економіку в усьому світі їх захист став більш важливим, ніж будь-коли. З моменту виявлення першого випадку пандемії в Україні уряд вживає різноманітних масштабних медичних та економічних заходів, щоб пом'якшити їх вплив. Щоб підтримати малі підприємства, влада має використовувати різні механізми, співпрацюючи із різними неурядовими організаціями. Крім того, власники малого бізнесу повинні підтримувати персонал, а також спілкуватися з персоналом, постачальниками, банками та клієнтами протягом цього страшного коронавірусного періоду. В статті розкриті принципи завдяки яким можна буде впоратися із ситуаційною кризою та використати майбутні потенціальні можливості малих підприємств: принцип уміння існувати у ситуації невизначеності; призупинення трансформації; фокус у майбутньому; здатність йти на компроміси; поширення інформації; забезпечення зовнішньої підтримки; використання цілеспрямованого підходу. Дані принципи успішної трансформації малих підприємств допоможуть швидко активізуватися на ринку. Також було розглянуто стимулювання та підтримка малого та середнього бізнесу при коронавірусі на 2020—2022 роки, яке було запропоновано державою, у формі програми. Тобто вплив пандемії COVID-19 змусив згрупуватися увесь світ, з'явилися нові професії, трансформувалися ринки до нових умов реалізації товарів.

Ключові слова: мале підприємництво, COVID-19, ситуаційна криза, бізнес середовище.

Формули: 0; рис.: 1; табл.: 0, бібл.: 11

Abstract. A non-standard situational crisis has developed in the world, during which enterprises, including small enterprises, have suffered significant losses. This situational crisis is the COVID-19 pandemic, which powerfully affected not only the Ukrainian economy, but also the world economy. In a short time, it changed the global standards of economic development, disrupted macroeconomic stability, and caused danger to life and health of the planet's population. A significant number of small businesses have suffered the most, as they are less adapted to external changes and have little resource support, that is, more vulnerable, and their reserve capital, which could be directed to reduce the negative consequences caused by the pandemic, is mostly absent at all. Small businesses are the backbone of any country's economy, and with the impact of COVID-19 on economies around the world, protecting them has become more important than ever. Since the first case of the pandemic was detected in Ukraine, the government has taken

various large-scale medical and economic measures to mitigate its impact. In order to support small businesses, the government should use various mechanisms, cooperating with various non-governmental organizations. In addition, small business owners must support staff and communicate with staff, suppliers, banks and customers during this dire coronavirus period. The article reveals the principles by which it will be possible to cope with the situational crisis and use the future potential opportunities of small enterprises: the principle of the ability to exist in a situation of uncertainty; suspension of transformation; focus in the future; the ability to make compromises; distribution of information; provision of external support; using a targeted approach. These principles of successful transformation of small enterprises will help to quickly become more active in the market. Stimulation and support of small and medium-sized businesses during the coronavirus for 2020-2022, which was proposed by the state in the form of a program, was also considered. That is, the impact of the COVID-19 pandemic forced the whole world to group together, new professions appeared, markets were transformed to new conditions for the sale of goods.

Key words: *small business, COVID-19, situational crisis, business environment.*

Formulas:0; fig.: 1; tabl.: 0; bibl.: 11

Постановка проблеми. Аналізуючи історію економічного розвитку малого підприємництва, можна стверджувати, що не було ситуаційної кризи схожої на COVID-19. Викликана пандемією криза COVID-19 стала потрясінням для способу життя суспільства, світосприйняття, економічного розвитку підприємства та прийняття нестандартних рішень при управлінні бізнесом.

Під впливом пандемії, держава змушена впроваджувати з початку жорсткі методи регулювання малого, середнього та великого бізнесу, що призвело до вимушеного закриття фірм або гнучкого прогинання під умови, які диктувала держава або генерувати онлайн бізнес. І за рахунок впливу цих умов більшість підприємств опинилися на життєвому циклі – вихід з ринку. З часом підприємці малого бізнесу, які змінили свою стратегію розвитку, змогли вижити та креативно, універсально, активно розвиваються, примножуючи свої статки розробляючи нові шляхи для виходу на нові ринки збуту. У часи пандемії потрібні антикризові заходи, які відіграють основну роль у забезпеченні правильності вибору актуальних методів та їх своєчасного та результативного виконання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей розвитку малого підприємництва в умовах ситуаційної кризи COVID-19 в період 2019-2022 роки приділено чимало уваги, як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. До числа західних дослідників умов формування та функціонування малого підприємництва в

період карантинних обмежень можемо віднести У. Стефан [11], П. Зберовський [11], П.-Ж. Ханар [11], Ч. Бай [12], М. Куейсон [12], Д. Саркіс [12]. Вітчизняними вченими які досліджували розвиток малого підприємництва у період пандемії COVID-19 можемо вважати Васюта, В. [1], Житник, О. [1], Гейко Т. [2], Красота О. [3], Кір'єв І. [3], Лук'янова Н. [4], Зайцева О. [4], Тверська, Я. [6], Літвиненко, М. [6] та інші.

Не беручи до уваги зростаючу кількість публікацій, які присвячені різноманітним аспектам функціонування малого підприємництва не достатньо дослідженими залишаються особливості розвитку бізнес-середовища малого підприємництва в Україні в період пандемії COVID-19.

Формулювання цілі статті.

Проаналізувано тенденції розвитку малого підприємництва в Україні в період ситуаційної кризи COVID-2019. У ході дослідження було використано такі методи: загальнонаукові: аналіз і синтез використовується синтез так як досліджуються малі підприємств та їх реакційна властивість на ситуаційну кризу - COVID-2019 та їх активізація після пандемічного періоду. Абстрагування і конкретизація.

Абстрагування використовується при формуванні принципів завдяки яким можна буде впоратися із ситуаційною кризою та використати майбутні потенціальні можливості малих підприємств, а конкретизація використовується при формуванні державної програми для стимулювання та підтримка малого та середнього бізнесу при коронавірусі на

2020—2022 роки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна і весь світ, зіткнулася з новим викликом — пандемією COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, яка скоригувала пріоритети як державної політики так і бізнес структур різних форм власності. Підприємцям усього світу довелося мати справу із питаннями, з якими вони раніше ніколи не стикалися; їм потрібно було розвернутися і швидко перебудуватись.

Навесні 2020 року Міністерство соціальної політики запровадило допомогу по частковому безробіттю, виплати на дітей фізичним особам-підприємцям, які обрали спрощену систему оподаткування і належать до першої та другої групи платників єдиного податку. Більше 355 тисяч людей отримали допомогу у 8 000 гривень, більше 90 тисяч підприємців (ФОП), у яких 110 тисяч дітей до 10 років, отримали допомогу на дітей [8].

Також Пенсійний фонд України забезпечив виплати одноразової матеріальної допомоги у розмірі 8 000 гривень застрахованим особам: фізичним особам - підприємцям та працівникам підприємств, діяльність яких тимчасово зупинена внаслідок обмежувальних протиепідемічних заходів. Уже 355 тисяч людей отримали одноразову виплату, це 2,8 млрд грн. Загалом для виплат передбачені видатки у розмірі 8,3 млрд грн. Було подано 429 704 заяви на отримання одноразової матеріальної допомоги ФОП та найманим працівникам [8].

Для працівників і мікропідприємців, які через запровадження карантинних обмежень втрачають доходи і не можуть сплачувати за себе єдиний соціальний внесок, щоб це не знизило рівень їх пенсійного забезпечення в майбутньому:

1. надали право на зарахування до страхового стажу періоди отримання допомог в період карантину;

2. надали можливість людям за власним бажанням не враховувати для обчислення пенсії невігідні періоди отримання невисоких заробітних плат і

доходів в період карантину;

3. тим підприємцям, які в період «локдауну» втратять доходи, діяльність яких обмежується, дозволили сплачувати єдиний соціальний внесок від фактично отриманих доходів, і такі внески будуть пропорційно зараховані до страхового стажу. При цьому, в майбутньому людина зможе доплатити за ці періоди до мінімального страхового внеску, щоб їй зарахували їх до стажу повністю [1,2].

У всіх цих нюансах більшість підприємців продемонстрували гнучкість, потенціал протидії та здатність до інновацій. На підставі зворотного зв'язку, який надають компанії, представники влади та інші зацікавлені сторони, можна зробити висновок, що на наступній стадії кризи та постпандемічної ери у малому підприємстві буде унікальна можливість перевизначити свою роль та внесок у наступних сферах:

1. Лідерство у справі відновлення економіки та ринку праці. У міру перетворення кризи в галузі охорони здоров'я на широкомасштабну кризу в економіці та сфері зайнятості підприємство відіграватиме ключову роль у процесі відновлення. Це включає створення сприятливого середовища для його розвитку та сприяння економічному зростанню, а також для надання допомоги у сфері зайнятості, яка знаходиться під загрозою.

2. Лідерство у реагуванні на нові політичні виклики. Уряди різних країн та міжнародні інститути виявили низку зростаючих викликів, у тому числі у сфері зайнятості молоді, рівності та інклюзії, неформальної економіки, нових способів роботи та довгострокових підходів до охорони здоров'я та безпеки працівників та турботі про їхній добробут.

3. Лідерство стосовно майбутнього сфери праці. Використання нових моделей ведення бізнесу та вміння передбачати, які нові навички будуть затребувані, набудуть ще більшої важливості для процвітання бізнесу та економіки в умовах «нової норми».

4. Лідерство щодо репутації та управління ризиками. Як ніколи важливим стає проєктивний підхід до репутації та управління в умовах кризи. Швидкі зміни у сфері державної політики, підводне каміння та пильний інтерес соцмереж, цілодобова увага з боку ЗМІ – все це підвищує ймовірність появи негативних новин та публікацій, з якими деякі малі підприємництва можуть у майбутньому мати справу.

5. Лідерство в галузі нових послуг. З урахуванням завданих збитків малому підприємству та нестабільної економіки, суспільної сфери та бізнесу зараз саме час для нових ідей, інновацій та використання нових можливостей

Виявивши ряд пріоритетних питань, з яких мале підприємство може бути в авангарді під час переходу на наступну стадію коронавірусної кризи, виникає купа питань. Які конкретні дії можна зробити для надання позитивного імпульсу змін? Де внесок держави, міжнародних інститутів та соціальних партнерів буде найбільш значущим? Які з існуючих ініціатив можна розвивати та масштабувати для сприяння відновленню економіки та ринків?

Зворотний зв'язок від малого підприємства та окремих компаній (які підтримують життєздатність представницьких органів як своїм вкладом у їхню роботу, так і своїми членськими внесками) вказує на наявність низки напрямків діяльності, які можуть стати пріоритетними. Їх можна згрупувати у чотири «блоки дій»:

1. Підтримка та оновлення заходів підтримки бізнесу.

2. Новий підхід до захисту інтересів, проведення кампаній та політичної діяльності.

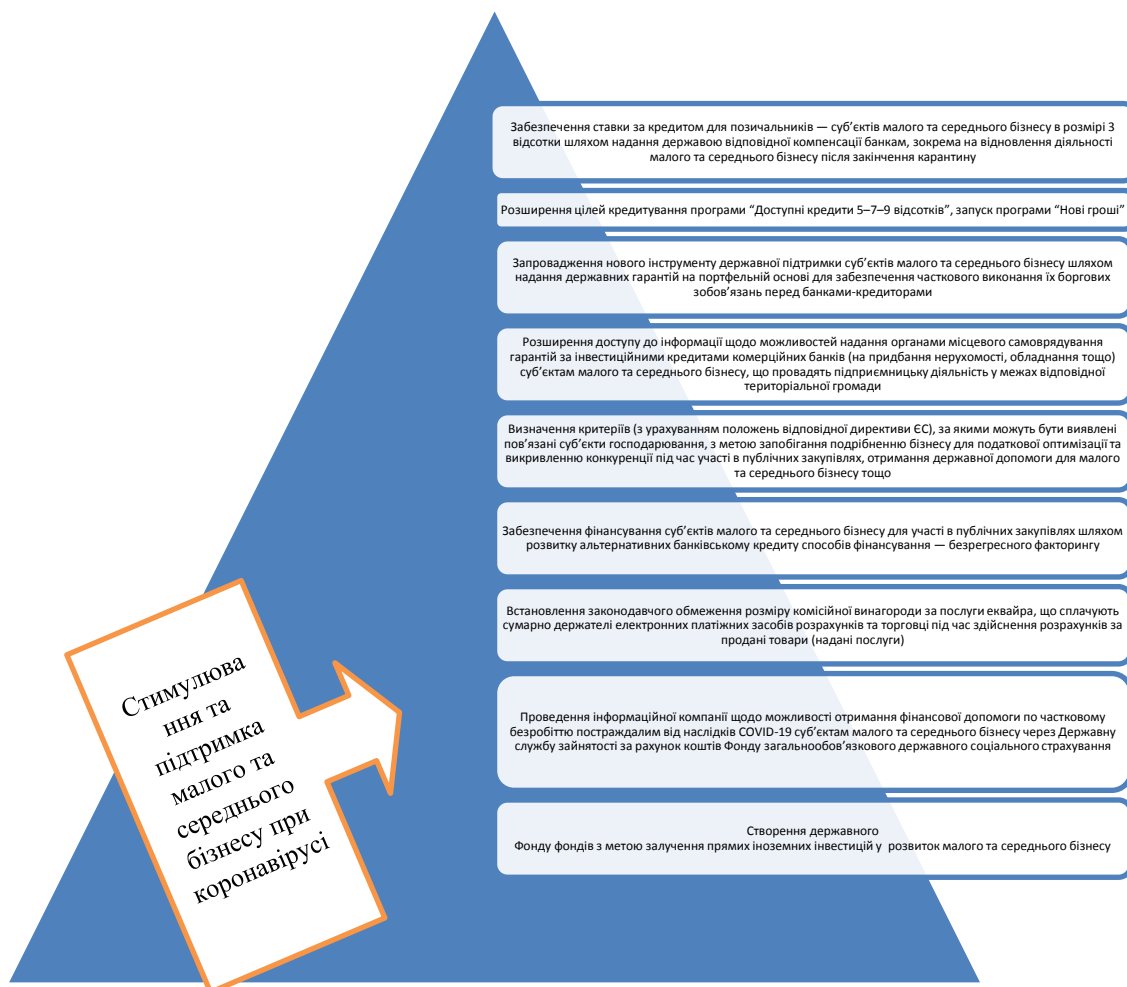
3. Сприяння проактивному підходу у справі покращення репутації бізнесу.

4. Застосування практичних інструментів та моделей підтримки для посилення впливу та результативності.

Так звана нова норма має різний сенс для різних аудиторій і дає розмите зображення того, що може чекати нас у майбутньому. Цілком зрозуміло, що лише підприємство продовжить відігравати ключову роль у справі допомоги бізнесу та органам, відповідальним за розробку політики, в екстреному реагуванні на кризу, що розвивається, а також у формулюванні бачення та створенні платформи для інклюзивної постпандемічної економіки та ринків праці [3,4].

Державною програмою стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020—2022 роки, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 27 травня 2020 р. № 534 розглянуто стимулювання та підтримку малого та середнього бізнесу при коронавірусі на 2020—2022 роки (рис. 1.)

Серед різних пов'язаних з пандемією обговорень та питань є одне твердження, що не викликає розбіжностей це те, що малий бізнес не прийде до так званої «нової норми» за допомогою простого перезавантаження та повернення до того, як усе було до коронавірусної кризи. Існує загальне прагнення використати ситуацію для позитивних змін у малому бізнесі. Зараз час для розробки нових послуг та товарів, і для нових підходів до їх провадження.

Рис. 1. Стимулювання та підтримка малого та середнього бізнесу при коронавірусі на 2020—2022 роки [5]

За рахунок вище вказаного можна виділили сім принципів успішної трансформації, завдяки яким можна буде впоратися з актуальними проблемами та використати майбутні можливості [9]:

1. Принцип уміння існувати у ситуації невизначеності. Пандемія поки що залишається нашою реальністю, а тому розвиток малого підприємництва в бізнес-середовищі і надалі буде відігравати ключову роль, допомагаючи бізнес-структурам та особам, які відповідають за розробку політики, виробляти заходи екстреного реагування на пандемію, що триває, і на те, як вона впливає на національну економіку та зайнятість. У найближчій перспективі відіграватимуть важливу роль, допомагаючи бізнесу, працівникам та суспільству загалом жити в умовах коронавірусу.

2. Призупинення трансформації. В даній ситуації потрібно діяти, не знижуючи темпу, але дуже важливо іноді переводити дихання, давати собі перепочинок, щоб подумати та оцінити вплив та наслідки кризи.

3. Фокус у майбутньому. Метою підприємців є не повернутися до докризової діяльності, а зробити ще краще. Для підприємництва це означає готовність ставити під питання моделі, перебудову і диверсифікацію послуг, що надаються суспільству, і прискорення цифровізації. Це також означає перебувати у перших рядах тих, хто формує бачення та створює платформу для інклюзивної постпандемічної економіки та ринку праці.

4. Здатність йти на компроміси. Підприємці можуть концентруватися на тому, що вони здатні контролювати: на пошуку прогресивних рішень відповідно

до пріоритетів державної політики та надання послуг, що відповідають потребам суспільства. Для того щоб робити це за обмежених ресурсів, вони повинні вміти йти на компроміси та правильно розставляти пріоритети. Зворотний зв'язок, отриманий останнім часом, говорить про те, що високоефективні віртуальні комунікації та цифрові послуги знаходяться на першому місці.

5. Поширення інформації. У період зміни пріоритетів та крайньої невизначеності це надійна платформа для розвитку. Пріоритет – вчитися на тому, що довело свою ефективність, демонструвати конкретні приклади та використовувати все це для підтвердження позитивної ролі, яку підприємство грає не лише у взаємодії з бізнесом та на арені публічної політики, а й у суспільстві загалом.

6. Забезпечення зовнішньої підтримки. Необхідно робити більше із меншими ресурсами, а для цього потрібні залізна витривалість та далекоглядні стратегії мобілізації ресурсів. Як ніколи важливо використовувати зовнішні рекомендації та підтримку. Парадигма змінюється, зростає потреба у суто практичній підтримці з негайним ефектом – наприклад, у глобальних керівництвах та інструментах.

7. Використання цілеспрямованого підходу. Криза нагадала про те, чому важливо виступати єдиним фронтом, а також про ключову роль підприємців як захисників інтересів приватного сектору, принципово важливих соратників держави та об'єднувачів та провідників горизонтального навчання. Враховуючи суттєвий фокус на нові соціальні контакти, етику та репутацію, аналіз пріоритетів та перегляд підходів до вимірювання та визначення успішності економіки, підприємство має можливість трансформуватися з «голосу бізнесу» на «душу бізнесу».

Мале підприємство не є невразливим до руйнівних сил; адаптація до швидких та неблаганних змін була пріоритетом і за «старої норми». Коронавірусна криза зробила ще більш актуальною потребою в нових рішеннях

для старих викликів, та у забезпеченні ефективного захисту інтересів та створенні комунікації, що досягає адресата, у «столітті шуму». Радикальний перегляд традиційних бізнес-моделей малого підприємництва матиме важливе значення для майбутньої стійкості і зовнішня підтримка у цьому відношенні важлива як ніколи. Для того, щоб рухатися вперед, потрібно не тільки переглядати існуючі моделі роботи, але й диверсифікувати послуги і репозиціонувати бізнес у всьому світі [6].

Ставки високі, а у розвитку і процвітанні малого підприємництва зацікавлені всі. За оцінкою МОП, у другому кварталі 2020 року 400 мільйонів людей, які мали повну зайнятість, втратили роботу; для створення нових можливостей працевлаштування потрібний сильний та енергійний приватний сектор. Сильні та енергійні підприємства будуть перебувати у центрі перезавантаження економіки та ринку праці. Згідно з доповіддю Всесвітнього економічного форуму «Майбутнє зайнятості», до 2025 року світ позбавиться 85 мільйонів робочих місць, але отримає 97 мільйонів нових. Гнучкий та орієнтований на майбутнє бізнес процвітатиме, передбачаючи потребу в нових навичках. Гнучкі та орієнтовані на майбутнє малі підприємства сприятимуть цій потребі та очолять виконання порядку денного сфери праці.

Сім характеристик успішного транзиту показують розмір труднощів, які стоять перед нами і потребу збалансувати паралельні пріоритети малого підприємництва [7]:

- працювати над актуальними пріоритетними завданнями, одночасно створюючи платформу довгостроковій стійкості;
- дивитись углиб, щоб отримувати уроки та створювати простір для саморефлексії, і одночасно дивитись зовні у пошуку нових ідей та зовнішньої підтримки;
- йти на компроміси, але залишатися вірними основній меті.

Здатність адаптуватися до змін є ключем. Інстинкти виживання та гнучкість, які малі підприємництва відточують під час кризи – це будівельний матеріал, який дозволить їм повернутися у ще кращій формі, ще більш активними та здатними просувати соціальні інновації та інклюзивне зростання та допомагати створенню конкурентного та сталого середовища для приватних підприємств.

Висновок. Поки ще рано робити остаточні висновки, так як зовнішня ситуація постійно змінюється. Але уже зараз можна поміркувати про те, як мале підприємство в Україні відреагувало на пандемічну кризу. Виявлена ними гнучкість і адаптивність дуже знадобляться і надалі, коли нам потрібно буде працювати за двома пріоритетними напрямками, одночасно справляючись із кризою, що продовжується, і закладаючи основи майбутнього розвитку.

Такі кризи, як COVID-19, нерідко приносять із собою довготривалі зміни та стимулюють інноваційний розвиток малого підприємства. Тобто для малого підприємства це означає готовність переглянути існуючі моделі та знати, де шукати зовнішню підтримку та нові підходи. На найближчий період актуальним є: відкритість, готовність приймати нове, а також використання зовнішніх ресурсів для забезпечення стійкості та успіху малого підприємства в майбутньому.

Література:

1. Васюта В., Житник О. (2021). Особливості діяльності середнього та малого бізнесу в умовах пандемії COVID-19. Економіка та суспільство, (33). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-40> (дата звернення: 17.02.2022)
2. Гейко Т. Ю. Пріоритети розвитку підприємства в Україні в умовах пандемії COVID-19 та в посткарантинний період. Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2020. № 2 (73). С. 62–71. URL: http://journals.uran.ua/vsed_oneu/article/view/219796/219516 (дата звернення: 03.06.2022)
3. Красота О.В., Кір'єв І.С. Особливості розвитку малого підприємства в умовах порушення макроекономічної стабільності. Ефективна економіка. Київ, 2021. №2. URL:

<http://www.economy.nayka.com.ua> (дата звернення: 05.06.2022).

4. Лук'янова Н., Зайцева О. Пандемія коронавірусу: правові механізми захисту трудових та соціальних прав працівників. 2021. URL: http://rv.dsp.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/lhsi_pandemya_koronavrusu.pdf (дата звернення: 21.03.2021) (In Ukrainian)
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 травня 2020 р. № 534 «Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnoyi-programi-stimulyuvannya-ekonomiki-534-270520> (дата звернення: 15.02.2021).
6. Тверська Я., Літвиненко М. (2022). Зміни в стратегії розвитку малого підприємства у зв'язку зі світовою пандемією COVID-19. Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (економічні науки), (2), 43–47. URL: <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2021.2.43> (дата звернення: 15.06.2022).
7. Чуприна Л.В., Юзовицька С.А. Світовий досвід розвитку малого підприємства та його використання в Україні. Інфраструктура ринку. Вип. 32. 2019. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/32_2019_ukr/41.pdf (дата звернення: 11.04.2021).
8. Урядовий портал URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidsumki-minsocpolitiki-2020-pidtrimka-pracivnikiv-ta-pidpriyemciv-pid-chas-pandemiyi-covid-19>
9. H.Kryshtal, I. Kalina, N.Shuliar, T.Kapeliushna, M.Martynenko, Ingram Trends of development of financial and economic activity of entrepreneurial structures during the period of quarantine restrictions. Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu, 2022, № 1, pp. 139-144 (Scopus)
10. Stephan Ute, Zbierowski Przemyslaw, Hanard Pierre-Jean. Entrepreneurship and Covid-19: Challenges and Opportunities. London : King's College London, 2020. 30 p.
11. Chunguang Bai, Matthew Quayson, Joseph Sarkis. COVID-19 pandemic digitization lessons for sustainable development of micro-and small-enterprises. Sustainable Production and Consumption. Volume 27, July 2021, Pages 1989-2001.

References:

- 1.Vasyuta V., Zhytnyk O. (2021) Features of the activity of medium and small businesses in the conditions of the COVID-19 pandemic. [Osoblyvosti diialnosti serednoho ta maloho biznesu v umovakh pandemii COVID-19] Economy and society, No 33. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-40> (In Ukrainian)

2. Geiko T. Yu. (2020). Priorities of entrepreneurship development in Ukraine in the conditions of the COVID-19 pandemic and in the post-quarantine period. [Prioritety rozvytku pidpryyemnytstva v Ukraini v umovakh pandemii COVID-19 ta v postkarantynnyi period]. Bulletin of socio-economic research: coll. of science works Odesa: Odesa National University of Economics. No. 2 (73). pp. 62–71. URL: http://journals.urau.ua/vsed_oueu/article/view/219796/219516 (In Ukrainian)
3. Krasota O.V., Kiryev I.S. (2021) Peculiarities of small business development in the conditions of disruption of macroeconomic stability. [Osoblyvosti rozvytku maloho pidpryyemnytstva v umovakh porushennya makroekonomichnoyi stabil'nosti] Efficient economy. Kyiv. No. 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (In Ukrainian)
4. Lukyanova N., Zaitseva O. (2021) The coronavirus pandemic: legal mechanisms for the protection of labor and social rights of employees. [Pandemiya koronavirusu: pravovi mekhanizmy zakhystu trudovykh ta sotsial'nykh prav pratsivnykiv]. URL: http://rv.dsp.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/lhsi_pandemya_koronavirusu.pdf (In Ukrainian)
5. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 27, 2020 No. 534 "On the approval of the State program for stimulating the economy to overcome the negative consequences caused by restrictive measures to prevent the emergence and spread of acute respiratory disease COVID19, caused by the SARS-CoV-2 coronavirus, for 2020- 2022 years" [Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi prohramy stymulyuvannya ekonomiky dlya podolannya nehatyvnykh naslidkiv, sprychynenykh obmezhuval'nymy zakhodamy shchodo zapobihannya vynyknennya i poshyrennya hostroyi respiratornoyi khvoroby COVID19, sprychynenoyi koronavirusom SARS-CoV-2, na 2020-2022 roky]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnoyi-prohrami-stimulyuvannya-ekonomiki-534-270520> (In Ukrainian)
6. Tverska, Ya., & Litvynenko, M. (2022). Changes in the strategy of small business development in connection with the global pandemic of COVID-19. [Zminy v stratehiyi rozvytku maloho pidpryyemnytstva u zv'yazku zi svitovoyu pandemiyeu COVID-19]. Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (economic sciences), No2, pp. 43–47. URL: <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2021.2.43> (In Ukrainian)
7. Chupryna L.V., Yuzovyt'ska S.A. World experience of small business development and its use in Ukraine. [Svitovyi dosvid rozvytku maloho pidpryyemnytstva ta yoho vykorystannia v Ukraini]. Market infrastructure. Vol. 32. 2019. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/32_2019_ukr/41.pdf (In Ukrainian)
8. Government portal [Uryadovyy portal] URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidsumki-minsocpolitiki-2020-pidtrimka-pracivnikiv-ta-pidpryyemciv-pid-chas-pandemiyi-covid-19>
9. H. Kryshchal, I. Kalina, N. Shuliar, T. Kapeliushna, M. Martynenko. (2022) Ingram Trends of development of financial and economic activity of entrepreneurial structures during the period of quarantine restrictions. [Ingram Trends of development of financial and economic activity of entrepreneurial structures during the period of quarantine restrictions] Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu, 2022, no 1, pp. 139-144 (Scopus). (In Ukrainian)
10. Stefan Te, Zbierowski Przemyslaw, Hanard Pierre-Ian. (2020) Entrepreneurship and Covid-19: Challenges and Opportunities. London: King's College London, 30 p. (In Great Britain)
11. Chunguang Bai, Matthew Quayson, Joseph Sarkis. (2021) COVID-19 pandemic digitization lessons for sustainable development of micro-and small-enterprises. Sustainable Production and Consumption. Vol.27, pp 1989-2001.